

СЛОВА ДА БЕЛАРУСКАГА ЧЫТАЧА

Спрадвеку літоўцы і беларусы жылі ў непасрэдным суседстве, побач Садны з другімі. Агульнапрызнана, што гэтае суседства вызначалася выключнай бесканфліктнасцю і талерантнасцю, таму з гістарычнага пункту гледжання з'яўляецца ўнікальным і своеасаблівым, у першую чаргу таму, што размова тут ідзе пра сужыццё не толькі ў этнічным ды культурным плане, але найперш на дзяржаўным узроўні. Вялікае Княства Літоўскае, як агульная шматвяковая дзяржава літоўцаў і беларусаў — гэта ўнікальны і выключны выпадак у сусветнай гісторыі. Да самага пачатку XX ст. літоўцы і беларусы дзялілі агульны лёс як у часы ўзаемнага росквіту, так і ў перыяд грамадска-палітычнага заняпаду, калі землі былога ВКЛ патрапілі пад уладу царскай Расіі. Аднак пасля Першай сусветнай вайны, пад уздзеяннем розных фактараў, развіццё абедзвюх частак некалі адзінага грамадскага арганізму пайшло па крыху адрозных шляхах. Літоўцы атрымалі магчымасць два дзесяцігоддзі жыць самастойным дзяржаўным жыццём. У сваю чаргу, беларусы як супольнасць былі вымушаныя падзяліцца; частка іх (як, дарэчы, і частка літоўцаў) апынулася пад чужой польскай уладай, а частка адразу была ўключана ў працэс фармавання савецкай цывілізацыі. У межах апошняй у выніку глабальных катаклізмаў сярэдзіны XX ст. апынуліся ўрэшце не толькі ўсе літоўцы і беларусы, але і палова Еўропы. З распадам вялікай савецкай дзяржавы напачатку 1990-х гг. літоўцы ізноў аднавілі і замацавалі самастойную дзяржаўнасць, а неўзабаве гэтым самым шляхам пайшлі і беларусы. У выніку ўпершыню ў гісторыі стварылася такая сітуацыя, калі па-суседству жывуць не проста літоўцы і беларусы як этнічныя і культурныя катэгорыі, але побач суіснуюць сапраўды суверэнныя і незалежныя літоўская і беларуская дзяржавы.

Натуральна, што працэс стварэння новай геапалітычнай сітуацыі суправаджаўся непаразуменнямі і нават напружаннем не толькі ў грамадскім ды культурным, але яшчэ і ў навуковым дыскурсе. Краіны проста не мелі вопыту зносін на дзяржаўным узроўні, што заахвочвала розныя праявы самаізаляцыі з абодвух бакоў (часам негатыўнай). Між тым у гістарычнай памяці, якая магла дапамагчы пераадолець гэтыя праблемы, працягвалі дамінаваць тэндэнцыі, сфармаваныя яшчэ ў савецкія часы. Бадай самай выразнай з іх было сціранне грамадскай памяці пра цэлыя гістарычныя эпізоды, якія сведчылі пра пачатак дзяржаўнага супрацоўніцтва паміж літоўцамі і беларусамі (напрыклад, у часы Першай сусветнай вайны і трохі пазней). У Літве, напрыклад, да

сярэзіны 1980-х гг. не было апублікавана аніводнай навуковай працы, у якой тым ці іншым чынам закранаўся б аспект беларуска-літоўскіх палітычных дачыненняў. Таму нядзіўна, што ў новай сітуацыі пасля распаду СССР з узнікненнем патрэбы ў вывучэнні аналагаў і прэцэдэнтаў мінулага і ўзрастанні цікавасці да гэтага не толькі шырокае грамадства, але і зацікаўленыя асобы, не маючы магчымасці карыстацца навукова спраўджанай і дакладна пададзенай інфармацыяй, так ці інакш траплялі пад уплыў розных чутак, псеўданавуковых тэорый, непацверджаных гіпотэз і інтэрпрэтацый. Можна выказаць меркаванне, што становішча беларусаў у гэтых адносінах было яшчэ больш складаным, бо сам эпизод беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці ў выглядзе Беларускай Народнай Рэспублікі ў савецкія гады быў непажаданай тэмай.

Бачачы такое становішча рэчаў у гістарыяграфіі, у калектыва супрацоўнікаў аддзела гісторыі ХХ ст. Інстытута гісторыі Літвы ў 1990-я гг. выспела думка ініцыяваць больш поўнае даследаванне тэматыкі літоўска-беларускіх дзяржаўных дачыненняў у першай палове ХХ ст. Вынікам гэтай задумы стала доктарская дысертацыя па гуманітарных навуках аўтара гэтых радкоў пад назвай «Беларускі фактар у фармаванні тэрыторыі літоўскай дзяржавы: этнапалітычны, палітычны, геапалітычны аспекты (1915—1923 гг.)». Дысертацыя была абаронена ў Вільні ў 2001 г. Па сутнасці, яе можна ацаніць як спробу паглядзець на літоўска-беларускія палітычныя дачыненні праз прызму праблемы фармавання тэрыторыі сучаснай літоўскай дзяржавы. На аснове дысертацыі ў 2003 г. была выдадзена манаграфія, якая цяпер у перакладзе на беларускую мову прапануецца беларускаму чытачу.

Ад моманту з’яўлення манаграфіі на літоўскай мове прайшло амаль дзесяцігоддзе. Яе аўтар, працягваючы працаваць у Інстытуце гісторыі Літвы, на працягу гэтага перыяду, напэўна, крыху аддаліўся ад беларускай праблематыкі, дакладней, поле ягоных інтарэсаў папоўнілі новыя цікавыя і дастаткова важныя гістарычныя тэмы. Аднак ён ні ў якім выпадку не перастаў цікавіцца асноўнымі тэндэнцыямі ў сучаснай беларускай гістарыяграфіі, з цікавасцю сочыць за яе развіццём у апошнія дзесяцігоддзе. Аўтар манаграфіі з радасцю і задавальненнем можа канстатаваць, што беларуская гістарычная навука на працягу гэтага дзесяцігоддзя па розных аспектах імкліва крочыла наперад. Напрыклад, ва ўводзінах да манаграфіі на літоўскай мове аўтар заўважаў і абмяркоўваў тое, што ім было названа характэрнай для тагачаснай беларускай гістарыяграфіі тэндэнцыяй «прагіну на Ёсход». Між тым сёння аўтар можа канстатаваць, што беларускія гісторыкі вельмі шмат зрабілі ў справе пераадолення гэтай тэндэнцыі. Галоўнымі рысамі дадзенага працэсу можна лічыць праведзены імі грунтоўны і ўсебаковы аналіз гісторыі беларускіх земляў у перыяд Першай сусветнай вайны і праблемы нямецкай акупацыі, прызнанне самастойнага і самабытнага бела-

рускага нацыянальнага руху на памежжы з Літвой, нарэшце, шырокую і неабмежаваную цікавасць да праблематыкі беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці і Беларускай Народнай Рэспублікі. Тон тут задалі, хіба што, першапраходцы ў пераадоленні гэтай тэндэнцыі — цэнтр беларускіх гісторыкаў у Беластоку, вопыт якіх перанялі і гісторыкі ў самой Беларусі. Яшчэ адна знакавая і здаровая рыса дзейнасці беларускіх гісторыкаў апошніх гадоў — гэта распаўсюджанне гістарычнай літаратуры ў электронным фармаце, якое сапраўды значна пашырана, як гэта відаць на прыкладзе дзейнасці інтэрнэт-бібліятэкі «Камунікат». Прасочваецца вельмі выразная пазітыўная з’ява: гісторыкі, як прафесіяналы, так і аматары, нягледзячы на дзяржаўныя межы і звязаныя з імі абмежаванні, сёння маюць усеагульны, шырокі, неабмежаваны і зручны падыход да інфармацыі, якая ім патрэбна.

Яшчэ адна здаровая тэндэнцыя беларускай гістарычнай навукі апошняга часу — рост цікавасці да абмеркавання беларускай праблематыкі ў гістарыяграфіі суседзяў. З гэтым асабліва важным аспектам звязаныя намаганні азнаёміць шырокую беларускую грамадскасць з адпаведнымі працамі гісторыкаў суседніх краін на даступнай для яе мове, тым самым узбагачаючы і пашыраючы не толькі прафесійныя дыскусіі сярод гісторыкаў, але і пазітыўна ўплываючы на светапогляд самога грамадства. У тым ліку і па гэтай прычыне аўтар манаграфіі прыхільна сустрэў ініцыятыву з беларускага боку перавыдаць яе ў перакладзе на беларускую мову.

Як ужо было згадана, пасля выхаду ў свет манаграфіі на літоўскай мове прайшло нямала часу, гістарычная навука за гэты перыяд сягнула далёка наперад, а спіс каштоўнай літаратуры па разглядаанай тэматыцы ў наш час можна было б дапоўніць цэлым шэрагам новых пазіцый. Гэта былі б не толькі даследаванні, але і публікацыі саміх гістарычных крыніц. Многія творы, якімі ў свой час карыстаўся аўтар манаграфіі, цяпер выдадзены паўторна. Калі б манаграфія пісалася ў нашыя дні, то пад уплывам новых дадзеных, магчыма, былі б адкарэктаваныя некаторыя акцэнтныя наратывы, нюансы перадачы сюжэту. Але асноўныя вынікі выкананага гістарычнага даследавання і сутнасная канструкцыя сфармаванай на яго падставе манаграфіі, вартасць выкананай працы, на думку аўтара, усё ж такія змяніцца не мусілі б, і дзеля гэтага было вырашана пакінуць тэкст для гэтай публікацыі без зменаў.

Асобна хоць парай словаў, напэўна, варта хаця б згадаць пра трохі спецыфічны і, на першы погляд, аддалены ад асноўнай праблематыкі першы раздзел кнігі пад назвай «Праблема мадэрнай беларускай нацыі». Аўтар разумее, што сённяшні беларускі чытач гэты раздзел можа ацаніць і прыняць як занадта спрошчанае і схематызаванае апісанне даволі складаных і важных рэчаў, бо генезіс мадэрнай нацыі — гэта асабліва шырокая і актуальная тэма, якую ў сваіх працах ў тым ці іншым

аспекце ў наш час, без сумневу, разглядаюць не толькі многія гісторыкі, але і сацыёлагі, філосафы, дэмографы ды інш. Гэтая тэма прадстаўлена не толькі ў спецыяльнай літаратуры, але і ў мнстве меркаванняў, таму зацікаўленаму чытачу можа падацца, што схематызаванае выкладанне аўтара манаграфіі, зробленае на падставе ледзь не некалькіх і, чаго добрага, не самых аўтарытэтных пазіцый, сапраўды недастатковае. Таму аўтар манаграфіі бачыць патрэбу тут прыгадаць, у якім кантэксце гэты раздзел з'явіўся. Па-першае, дзесяцігоддзе таму даследаванні генезісу мадэрнай нацыі яшчэ не былі настолькі пашыраныя, а найноўшыя працы беларускіх адмыслоўцаў па гэтай тэматыцы сістэматычна да літоўскага чытача не даходзілі. Аднак самае галоўнае — згаданы раздзел манаграфіі пісаўся для літоўскай грамадскасці, якой патрэбна было больш зразумелае і простае разуменне суб'екта ўзаемадачынненняў на тым баку мяжы. Варта пры гэтым мець на ўвазе, што ў літоўскай гістарычнай памяці ўвогуле выразна пераважаў іншы суб'ект ўзаемадачынненняў — той, з якім 12 ліпеня 1920 г. была падпісана знакамітая дамова. Таму раздзел кнігі, прысвечаны праблеме мадэрнай беларускай нацыі, у цэлым трэба ацэньваць як пэўнае ўводнае азнаямленне літоўскай грамадскасці з прызабытым суб'ектам ўзаемадачынненняў. Сучаснаму беларускаму чытачу гэты тэкст, магчыма, будзе цікавы як своеасаблівы погляд на сябе збоку.

Аўтар манаграфіі спадзяецца, што беларускі чытач у цэлым атрымае цікавую кнігу, якая дазволіць яму не толькі пашырыць свае гістарычныя веды пра пэўны акрэслены перыяд развіцця Беларусі і пэўную праблематыку, але і лепш зразумець пачатак новага самабытнага развіцця суседняга народа, з якім у мінулым беларусы мелі так шмат агульнага. Спецыялісты-гісторыкі, у сваю чаргу, змогуць знайсці ў кнізе цікавыя матэрыялы для далейшага вядзення асэнсаваных дыскусій над пытаннямі нацыянальнай гісторыі.

*Доктар гуманітарных навук
Эдмундас Гімжаўскас*